RAAMAT

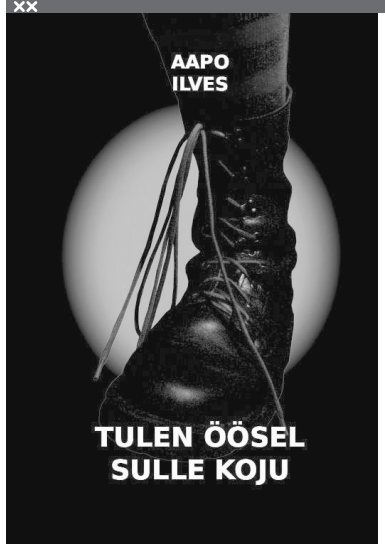

Tulen öösel sulle koju

Aapo Ilves,
Väiku Kirjastaja 2009

Olavi Ruitlane

Inemisel om mõistlik aig-aolt raamatupuuti minnä'. Rassõl kriisi aol om tuu jaos muidogi ka hüvvä ettekäänet vaia. S´ookõrd pias Ilvese Aapo mõnõ päävä iilst vällä tulnu' luulõraamat "Tulen öösel sulle koju" raha majast välläviimisõs ka piisavalt põhjust andma.

Tegemist om Räpinä vabadigu koondkogoga. Tuu tähendäs, õt sinnä' om kokko kogot 14 aastaga vai rohkõmbagi mõtlõmisõ', tähelepandmisõ', jorina' ja mürrämisõ', mõnõ niisama muheda sõnaklotsõga ladumisõ'. Viil saa säält mõnõ kotusõ päält, hüäl kakukaamõra aol, püüdä' tävveste eloterveht hingetsirku, Aapo näütä-äi' timmä inemisilõ väiga sagõhõhe, hingetsirk oõ-õi ka tiid mia meelest muttunu' metsisõkikas, kiä päise päävä aol tervüsejuuskjilõ ja kepikõndjilõ külge kargas, a ku tsirgul siski pudsajast kinni saat, nakas hindägi hingel hüä.

Aapo aotunnelidõ piteh rändä-äi' ja timä poeesiapõllulõ peräh pümmestminekit uhvo' maandu-ei'.

Ku jutukiränigu teksti võiva' essütii pääle viiä', sis luulõtusõ perrä saat vooriga jo õkvalt arvo, mäntse inemisõga autoriga tegemist. Ilves, timmä tiidmäldä, nii lihtsalt hindäst arvosaamist anna-ai, kõrd om tä tsiga, sis jälki kägo... ja risti tõisildõ.

Ku võtta' alusõs, õt edimätse' teksti' s´ooh raamaduh omma' kirotõt 14 aastaga iist ja viimätse' valu no', sis pias luulõtaja edesiminek olõma ni ku peo pääl nätä'. A tutkit — Aapo hindä nõrkust näütääi, võtat mõnõ timä varahappa tett teksti ja võrdlõt vahtsõbidõga, sis om nätä' kuis miis käänd aig-aolt esihindä aoh tagasi ja kirotas samasäntse tonaalsusõga ku sis ku meri oll haljap ja mõts sinitsep. Mia' näütäs, õt jo' 14 aastakka tagasi oll Aapo kirämehenä valms. A vaest ollegi...

Raamatust impulssiivsit kosmilitsi kontaktõ tõispoolsusõga mõtõht otsi' olõ-õi'. Ilvese Aapo aotunnelidõ piteh rändääi' ja timä poeesiapõllulõ peräh pümmestminekit uhvo' maandu-ei'. Tä om prohvesionaalnõ ja sadaüts protsenti kursih tuuga midä tä tege.

Kõik om kontrolli all ja üteltpuult tulõ tuu muidogi as´alõ kasus — terve inemisõ mõtte' omma' terve'. Tervidõ inemistõga om tervep. Tõõsõltpuult on jälki veid´okõsõ halv, õt traditsioonilisi segätsit geeniuspoeete nii ku Smaltz, Juhan Liiv ja Indrek Rüütle inäp mano sünnü-üi. Eiski mitte lihtsalt segätsit märätsejit nii ku Kurvitsa Lembit mitte. Aapo, kontrollimatult märätsedä olõõi ju ummõhtõgi nii rassõ?

Raamadu makõpala' omma' kindla pääle laulutekst', määndsit om kaasi vaihõlõ umajago tsusat. Seto-võrokeelitsit säälhulgah, määndse' omma' mu meelest viil kae', õt kõgõ maitsvamba'.

A ka tõisi lugudõ päält om nätä', õt õgas kirämiis umma päritollu kuigimuudu käkki' saa-ai, olõ sa seto vai võrokõnõ, eiski ku kirotat kirjakeeleh, õks kirotat nii ku seto vai võrokõnõ s´ood kirjota suut.

Peritolu tulõ suka nii vai naa üteh, nii väikobagi nüanssõ ku ka keelekasutusõ ja su valdusõh olõva jou läbi. Hüä om ka tuu, õt toimõndaja valik om langõnu' laulutekstele, määndse' omma' ka lihtsalt lugõdõh, muusigast tiidmäldägi', kõrraliku' luulõteksti'.

Ilvese laulutekstele tulõ mõnõ kotusõ pääl mano tuu tõõnõ, sõnnuga seletämäldä ja miiliga mõõdõtav "miaki" ja ufodõ tulõ' löövä' taivah, pää kotsil, mõnõ kotusõ pääl helendämmä külh, nii ku nä väiga ütsikidõ poeete puhul helendäse'... A peris põllu pääle nä maaha tulõ-õi. Tuud olõs ka mudsulõ tuginõdõh liisnalt pall´o tahta'.

Raamadu toimõndaminõ om läbimõtõld ja mõistlik, raamadu kotus raamaturiioli pääl, hüä vällänägemidsõga raamatidõ, mitte õnnõtutõ, raadi päält är murtu luulebrošüüre tolmuküllatsõh suhvlih.

Saa katõtõistkümnelehelidsõ ja kõvvu kaasiga «Tulen öösel sulle koju» sihtgrupp pias olõma väiga lag´a, sist saa latsilõ lakja naaru, memmele põsõ pääle punna ja om üttetõist ka tõsidsõlõ taadilõ targas pääganoogutamisõs. ■

TAUSTAKS SOOMUSRONG NR.5: meredessantrood enne Orava lahingut, paremalt teine J. Pitka. Foto Eesti Filmiarhiiv

Vabadussõa üksusõ', inemisõ' ja juhtumisõ'

1919. aastaga aprillikuu suur sula vei minemä eiski Piusa jõõ raudtii silla. Sõta pitä' oll rassõ, kirotas edesi aoluulanõ HÕRNA AARE mineävä numbri aolehe juttu «Kuis sõah sõditi».

Eesti sõaväe kõkõ tugõvaba' riista' olli' soomusrongi'. Verevil oll Pihkva, Vahtsõ-Irboska, Petsere, Veski jaama vaihõl nuid rohkõba 4 tükkü ja tegomoodult olli' nuu' eesti ummist kindlahe pareba'. Eesti mehe' ja juhi' olle' ummi kõhnu soomusrongõ pääl ülemõistusõ julgõ' ja väiga täpse silmä ja käega'. Üle väerinna kuulsa' olli' soomusrongõ ülebä' kapten Parts ja kapten Irv, 2. polgu ülep alap-kapten Kurvits, Scoutspataljoni ülep kapten Pinka, Kalevlastõ Maleva päälik kapten Tõnson, meremväe ülep admiral Pitka, Kuperjanovi pataljoni ülep kapten Unt, 1. ratsapolgu ülep Jonson, Põhja-Poigi juhat Setomaa rindõl major Snellman.

Parts ja Irv

Soomusrongi ülebä' Parts ja Irv olle' üle väerinna kuulsa' ku külmä närvi ja ilmkistumalda' julgõ' mehe'. Partsiga oll nii, õt tä võidsõ sõita sügävähe verevidõ sälä taadõ pelgämäldä' kotti jäämist. Ku tii tagasi ar' lahuti, sis panti puuhalo' katskisõ kotusõ pääle, visati dessant maaha ja kuulipritsi ja tüküülebä Saboloty täpse tulõga lüüdi tii puhtast. Kapten eis oll püstü rongi katusõ pääl lahingut juhtmah.

Kuperjanovi partisanõ 29. aprilli kuulsa ja kurb sannahk´auk kirotõdi eiski August Gailiti romaani «Isade maa» sisse. Molniga küläh olõva' partisani' naksi' ütel vagatsõbal päävä sanna tahtma. Pantigi sann küttümmä, kanti vesi, kaeti viha'. Jaeti umavaihõl ar' sannah k´auminõ ja vahikõrra'. A juhtu tuu, õt kiä sannah, taha-as inäp säält vällä tulla', vahimehe' naksi' ka hillä-tassa vahipäält sanna hiilmä. Magusaba lõõna aigu naksi' kuuli' läbi katusõ juuskma, vihalõ aet verevä' tulli' pääle. Mehe' pidi' kipõstõ paljalt kaivikihe kargamma, sis rõngast läbi murdma, sis külä vahtsõst tagasi võtma.

Partisani' kaodi' sannatamisõ peräst 4 miist langõnuna ja 12 haavatuna.

Tiidä' ja tunt olle ka skautõ julgus. 24. mail ku naas Irboska ja Pihkva vabastusretk, pand´ Nõukogodõ Vinne vägi Dubrovka külä man Pihkva-Riia kivitiil kõvva vasta. Miihi meeleolu hoitmisõst haard skautõ sanitar Nanelson lõõdsapilli ja tõmmas vallalõ «Marupini polka». Mõnõ' mehe' karksi' püstü ja naksi' kuulirahe all tandsu lüüveh ja püssä laskõh verevidõlõ pääle minemä. Tuu haard kõik aheligu üteh. Nanelson ütel: «Noh, pia minemä», tõmmas paar kõrda leinamarssi, saistas püstü ja sattõ kuulist tapõtult vahtsõst maaha.

Sõamehe' karksi' maaha, panni' lüüsi' mängmä, tetti puul tunni mürtsu ja lasti jälki' kipõst orgõ piteh jalga

Lahingih oll kõigil üksuisil suuri kaotuisi. Tagasihoidligu arvõstusõ perrä kaotõdi pia 1000 miist.

Pitaluva külä all langõsi Kalevlastõ Malevah Anton Õunapuu, Eesti skautlusõ luuja ja Kalevi spordiseltsi üts asutajist.

Ülebjuhataja Laidoner sõit sagõhõhe rindõlõ, õt miihile julgust anda' ja uma silmäga olukõrda kaia'. 28. märtsil tull Laidoner üteh pääministri Konstantin Pätsiga ja Soomõ esindäjä Kairamoga Piusa jaama Petsere tõist vabastamist ettevalmstamma. Vastanõ oll Piusa jaamast 1-2 km kaugusõl. Õkva sis, ku ülebjuhataja pidi Eesti väele perroonil kõnõht, avasi vainlanõ jaamalõ suurtükäst tulõ.

Soomusrongõ pääligu Partsi sõnol tund tä edimäist kõrda kõrralikku hirmu mõtõldõh, õt Eesti või üte kõrraga ilma jäiä' nii ülebjuhatajast ku pääministrist. Õnnõst joosi' mürsü' veid´o kavvõbahe üle.

Seto' ja Vabadussõda

Seto' aamõtlikult eesti väkke veebruarih-aprillih jovva-as, mopp tetti suvõl. A sõtta sai' mehe' läbi küüdivoori. Liinile veeti kas Leppassaarõ, Piusa vai Petsere jaamast muuna hobõsidõga'.

Tõõnõ oll sõamiihi liinile vidäminõ, võidsõ olla' 1000 mehe sõidutaminõ, a võidsõ olla' ka' 30lisi salkuga üle põlda, läbi mõtsu vainlasõ sälätaadõ vai õkva sekkä kihotaminõ.

Sõamehe' karksi' maaha, panni' lüüsi' mängmä, tetti puul tunni mürtsu ja lasti jälki' kipõst orgõ piteh jalga. Setodõ ja kohalikõ vindläisi tiijuhi oskusõ' olli' väiga hinnadu'. Petseremaa vindläisiga oll tuu huvtav asi, õt Vahtsõ-Irboska vinne külä' olli' verevidõ miilse'. Nuist küllist rünnäti vinne valgit ja Eesti väkke. Pang´avitsa ja Laura kandi vindläse' hoii' Eesti väe poolõ.

Eesti ülebä' kaipsi' staapi, õt olõ-õi külämiihilõ niipall´o püssä verevidõlõ vastanakkamisõst vällä anda' ku mehe' tahtva'. Sagõhõhe võtt külärahvas kinni külli rüüvjit ja rahvah marutivit komissaarõ ja tõi' läbi liini vangi. Eesti väega oll setodõl tiidäolõvalt läbisaaminõ hüä. Küllätüvä küläh opsi' sõamehe kõgõ lahingidõ aigu inemisi, õt koh om julgõp olla'.

Seto miihi liitu ka' lahingüksusõga' vai olti partisanist. Sakala kaitsõpataljoni üts võitlõja om kõnõlnu', õt Pang´avitsa kandih üts talomiis oll nuianu' hindäle Lüüs kuulipritsi ja läts sis rinde taadõ hulkma. Tagasi tullõh oll seletänü': «Ronõ üsapüssäga tii viirde puu otsa. Kae, verevä' tulõva'. Ku valangu panni, sis olõ-õs muud ku üts sitapurujutt takah.»

Augustikuu Irboska tagodsõ liini ehtäminõ käve vinne ja seto külli tüüga, minkõ iist masti ka väigokõist palka.

Seto ja Vinne külä' kannadi' sääl koh liin käve edesitagasi ja suurtükütuli sais pikebält küllil pääl. Serga külä ts´assongi sai Vabadussõah pihta ja linnas kivve päält maaha. Üts mürsukild saadi remondi aigu kätte ja om parhilla' pühäse man lavva pääl.

Mõni pereh võtt peräst nimmi pandmisõ aigu väärnimest Vabadussõast tutvist saanu' Eesti sõamiihi ummi. Nii omma' võtnu' Remmeli nime 2. diviisi insenerilt leitnant Remmeli perrä. Viimäne oll Irboska kindlustustöie juht. ■

Viis aojako

Petseremaa vabastamislahingidõh om viis suurõbat aojako. Veebruarih edimäne, eesti väe pääleminek verevilõ, koh jouti Vahtsõ-Irboskani vällä. Märtsih tõõnõ, eesti väe taganõminõ sälaga vasta Piusa jõkõ ja Riia-Pihkva raudtiid. Aprillih, maih kolmas — väiko maa pääl pusklõminõ, koh külä võidsõ k´avvu' kümnit kõrdu käest kätte. Maih, augustih neläs — eesti väe jovvulinõ sõasõit, koh Pitaluva külä alt pääle naatõh vabastõdi Pihkva ja jouti vällä Porhovi ja Ostrovi liinani. Miikse külast 1. ratsapolk kihot Väina jõõ kurapoolõ perve pääle, koh tervtedi Poola ratsaulaanõ. Septembrist detsembrini viies — Eesti Vabariigi piire kindlustaminõ ja sõa võidukas lõpõtaminõ.